

АСИМЕТРИЧНІСТЬ СТВЕРДЖЕННЯ/ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

Москальов Д. П.

Одним з найважливіших засобів вираження відношення суб'єкта мовлення до дійсності в японській мові є усталені граматичні конструкції. Їм притаманна дуже розгалужена та різноманітна система модальних значень, а способи їх використання подекуди викликають певні складнощі, оскільки виконуючи в реченні лише службову роль, вони приєднуються до повнозначних частин мови в різних формах, і в той же час можуть виражати подекуди дуже близькі модальні значення, хоча повних синонімів серед них немає. Так, лише значення імперативу передається за допомогою цілого ряду конструкцій, і тому досить складно іноді підібрати необхідну форму для вираження того чи іншого модального значення. Проблема використання модальних конструкцій ускладнюється ще й асиметричністю стверджувальної та заперечної форми. Тобто ці форми можуть не мати аналогів, а можуть нести зовсім інші, не протилежні за принципом ствердження-заперечення значення. В зв'язку з цим можна виділити наступне коло проблем:

- ствердження та заперечення співпадають по формі і за значенням (симетричні конструкції);
- стверджувальна та заперечна форми співпадають за значенням, але заперечна форма утворюється не за правилами побудови заперечення (часткова асиметрія);
- заперечення утворюється не в самій конструкції, а в повнозначному слові, до якого конструкція приєднується (часткова асиметрія);
- стверджувальна та заперечна форми мають різні значення (повна асиметрія);
- стверджувальна чи заперечена форми не мають аналогів;
- стверджувальна та заперечна форми мають однакові значення;
- заперечення заперечення не є аналогом стверджувальної форми, а має зовсім інше значення.

В японській мові існують симетричні конструкції, в яких заперечна форма протиставлена стверджувальній. Наприклад, значення

«можу/не можу» передається симетричною конструкцією *koto ga dekiru/koto ga dekinai*. Сюди ж відносяться також симетричні конструкції *beki da/beki dewa nai* зі значенням «повинен/не повинен», *mono da/mono dewa nai* «наказ/заборона» – значення повчання, часто старших молодшим (*kodomo wa 10 ji maе ni neru mono da* – «діти повинні лягати спати до 10 години»; *yowai mono ijime o suru mono jua nai yo* – «не можна ображати слабких»). Такі конструкції симетричні як за значенням, так і за формою.

В той же час, звертають на себе увагу конструкції, які можна назвати частково асиметричними, оскільки ствердження та заперечення в них мають відповідники, але заперечення утворюється в них не засобами самої конструкції (сама конструкція залишається стверджувальною), а заперечну форму набуває смислове слово, до якого присьднується конструкція. Так, конструкція *koto ni naru* та заперечний варіант *nai koto ni naru* мають значення «бути вирішеним», вони вказують на необхідність, що визначається зовні (*watashitachi wa soko de yasumu koto ni narimashita* – «було вирішено, що ми будемо там відпочивати»). В заперечному варіанті речення буде перекладатись наступним чином: «було вирішено, що ми не будемо там відпочивати».

Однак в цьому випадку протиставляється не одне модальне значення іншому (модальність, виражена конструкцією залишається незмінною), а значення основної частини складеного присудку.

Конструкція *ka mo shirenai* – вказує на деяку невпевненість в вірності висловлювання (*kotoshi no fuyu wa taihen samuku naru ka mo shirenai* – «в цьому році зима, напевно, буде дуже холодною»). Конструкції з протилежним значенням, тобто впевненості немає, хоча можливе ще одне заперечення в смисловому слові. В варіанті із запереченням (*fuyu wa samuku nai ka mo shirenai* – «в цьому році зима, напевно, не буде холодною») модальне значення не змінюється.

З іншого боку, існують конструкції, в яких сама конструкція залишається стверджувальною, а змінюється лише смислове слово, однак модальне значення також може змінюватися. Наприклад, необхідність змінюється на заборону в конструкціях *koto da/nai koto da*. (*Netsu ga aru to iu nara hayaku kaette neru koto des* – «раз температура, то тобі слід якнайшвидше їхати додому і лягти спати»; *Osake wa ikemasen. Sasowaretemo nomanai koto des* – «спиртне не пий, навіть, якщо будуть наливати»).

Можливі також симетричні за значенням конструкції, які мають два варіанти утворення заперечення. Наприклад, *koto ni suru/pai koto ni suru* (*koto ni shinai*), тобто заперечення може утворюватися і за допомогою смислового дієслова, і конструкції в заперечній формі.

Однак існують конструкції, де заперечена форма утворюється не за звичайними правилами. Наприклад, конструкція наміру *tsumori da*. Заперечний варіант цієї конструкції буде не *tsumori de wa nai*, і не *nai tsumori da*, а – *tsumori wa nai*. Ствердження/заперечення в даному випадку є симетричними.

Власне, асиметричними конструкціями можна назвати ті, які формально мають стверджувальний та заперечний варіант, але значення мають різні. Так, конструкція *te mo ii* означає дозвіл, незаперечення чи питання про дозвіл, однак заперечний варіант цієї конструкції *nakute mo ii* має значення не тільки і не стільки дозволу, скільки заперечення обов'язковості: «не обов'язково повинен...» (*shinnyuushyain wa dansei jyanakute mo ii desu* – «нові співробітники не обов'язково повинні бути чоловіками»).

Suru hazu da означає «скоріш за все, напевно» (*oboeteiru hazu da* – «повинен пам'ятати») але *suru hazu de wa nai* має значення «не обов'язково, може й ні». Ця конструкція може також мати значення імперативу. В цьому випадку стверджувальна та заперечна конструкції є симетричними: *Atarashii enjin de wa juu pasento ika ni naru hazu desu* – «в нових двигунах [ця величина] повинна бути менше 10%»; *Kare ga shitte ita hazu de wa arimasen* – «він не повинен був знати цього» [Шкловский 2005, 698].

Конструкція *hazu ga/wa nai* не має стверджувального відповідника. Вона виражає об'єктивну неможливість припустити щось, виходячи з відомих умов (*kanojyo ga sonna koto o itta hazu ga nai* – «не може бути, щоб вона таке сказала»; *kare ga kyou no kaigi o wasureru hazu wa nai* – «навіть чи він забуде про сьогоднішнє зібрання»).

Wake da має значення «ясна річ виходить, що», «справа в тому, що». *Okasan ga nihonjin deskara nihongo ga jyouzuna wake des* – «ваша мама японка, тому, звісно, ви добре володієте японською». Однак *wake de wa nai* має значення «не обов'язково, це ще не означає». *Jjidoushyarikoku to iu ga nihonjin ga minna kuruma o motteiru wake de wa nai* – «той факт, що Японія – «країна автомобілів», зовсім не означає, що кожен японець має машину».

Асиметричність притаманна також службовому дієслову *kaneru*, яке має значення складності виконання дії (*wakari kanemas* – «складно зрозуміти, незрозуміло»; *boku toshite sanseishi kaneru yo* – «та не можу я погодитись»). Заперечний варіант *kaneru* – *kanenai* має вже зовсім інше значення, а саме: «може статись, не примусить довго чекати», причому з негативним відтінком. *Anna ni osake o nonde wa arukoru izonshyou ni nari kanenai* – «якщо випивати так інтенсивно, то недовго й алкоголіком стати».

Службове дієслово *kiru* вказує на вичерпний характер дії (*zenbu yomi kitta* – «прочитав до кінця»), заперечний варіант – *kirenai* вказує не на недостатність, невичерпність дії, а на те, що дія не під силу комусь (*tabe kirenai* – «мені стільки не з'їсти»).

Ряд модальних конструкцій в японській мові взагалі не має аналогів ствердження чи заперечення. Сюди відносяться конструкції зі значенням впевненості: *ni chigainai*, *ni suginai*, *ni souinai*, *ni hoka naranai*.

Не має протилежного варіанту конструкція *nai (mono) de mo nai* – можливість виконання дії не виключається, але повної впевненості немає (*muzukashi kedo dekinai mono de mo nai darou* – «складно, звичайно, але можна, напевно, зробити»).

Не має заперечного відповідника конструкція *made da (made no koto da)* із значенням обов'язковості дії за умов, не залежних від суб'єкта (*moshi kare ga yatte kurenai no nara jibun de yatte miru made da* – «якщо не зробить він, доведеться спробувати самому»).

Цікавою особливістю асиметрії модальних конструкцій в японській мові є використання подвійного заперечення. Ряд таких конструкцій має відповідники з одним запереченням. Однак конструкції з подвійним запереченням не є стверджувальним відповідником конструкцій з одним запереченням. Більше того: ні ті, ні інші взагалі не мають значення заперечення, а протиставляються за принципом різних модальних значень.

Наприклад, конструкція *nai koto wa (mo) nai* має значення сильної вірогідності. Той, хто говорить, не виключає можливості виконання дії, але для цього необхідні певні умови. Наприклад, *sugu dereba mani awanai koto mo nai* – «можна встигнути, якщо вийти одразу». *Ikitaku nai koto mo nai* – «я не стверджую, що не хочу йти».

Конструкція з одним запереченням *koto wa nai* в деяких випадках дійсно може бути симетричною *nai koto wa nai*, оскільки вка-

зує на малоїмовірність виконання дії. Однак просто підставити одну конструкцію замість іншої неможливо. Хоча можна сказати *mani au koto wa nai* – «навіть чи встигну»), однак не можна сказати *sugu dereba mani au koto wa nai*. Так само не можна застосувати цю конструкцію замість *koto wa nai* в другому прикладі: *ikitai koto wa nai*.

Це пов'язано з тим, що конструкція *koto wa nai* має іншу сферу застосування, до того ж вона має не тільки значення малоїмовірності виконання дії, а вказує також на відсутність необхідності виконання дії і, таким чином, взагалі не має нічого спільного з конструкцією *nai koto wa nai*.

Конструкція з подвійним запереченням *nai wake ni wa ikanai* вказує на обов'язковість виконання дії, суб'єкт мовлення сам визначає, що в силу певних обставин повинен вчинити певним чином, або не може дозволити собі виконати ту чи іншу дію. *Ashita wa shiken ga aru kara juunbishinai wake ni wa ikanai* – «оскільки завтра екзамен, обов'язково повинен підготуватися».

В той же час конструкція з одним запереченням *wake ni wa ikanai* вказує не на необов'язковість виконання дії, а на неможливість виконання дії, що пов'язано з певними обставинами чи моральним обов'язком суб'єкта. *Ashita wa shiken ga aru kara asondeiru wake ni wa ikanai* – «не можу гуляти, оскільки завтра в мене екзамен»; *konna kouka na mono o itadaku wake ni wa ikanai* – «я не можу прийняти такий дорогий подарунок».

Тобто конструкції *nai wake ni wa ikanai* та *wake ni wa ikanai* відносяться до різних модальних груп: обов'язку та можливості.

Нарешті, в японській мові зустрічаються такі конструкції, в яких ствердження та заперечення мають одне й те ж значення. *Kiwamaru/kiwamarinai* вказують на крайню ступінь, можуть перекладатися як «дуже, далі нікуди, неймовірно, неприпустимо».

Наприклад, *fuyukai kiwamaru taidou* – «просто неприпустиме відношення»; *shitsurei kiwamarinai* – «неприпустимо неввічливо».

Простежити асиметричність стверджувальних та заперечних конструкцій можна, побудувавши ланцюг відповідників, за допомогою якого можна виявити різноманіття модальних конструкцій та зосередитись на особливостях явища асиметрії. Скористуємось вже наведеними конструкціями.

Можна почати з конструкції обов'язку *nai wake ni wa ikanai*.

Речення *shinai wake ni wa ikanai* перекладається як «обов'язково повинен зробити». Категорію необхідності ми повинні протиставити категорії відсутності необхідності. Заперечний варіант має вигляд «не обов'язково повинен зробити» і перекладається не за допомогою стверджувального відповідника *suru wake ni wa ikanai*, а за допомогою конструкцій *suru made mo nai* або *shinakute mo ii des*. Протилежна конструкція – *shite mo ii des* вже буде перекладатися як «можете зробити», тобто з'являється вже категорія дозволу, яка протиставляється категорії заборони. Так, заперечний варіант «не можна робити» японською мовою буде *suru mono de wa nai*, *suru beki de wa nai*, *shinai koto da*. Ці конструкції в стверджувальній формі означають «повинен зробити», хоча сфера використання їх різна. На цьому ланцюг переривається, оскільки далі може вже бути тільки повтор «повинен – не повинен». Подібне явище асиметрії існує і в англійській мові. Тобто «необхідність – відсутність необхідності» та «дозвіл – заборона» виражаються не симетричними модальними дієсловами. А саме, пара «повинен – не повинен» перекладається не *must – mustn't*, а *must – needn't*. Так само «можна» англійською буде *may*, але «не можна» буде *mustn't*.

Конструкція, протилежна тій, з якої починався перший ланцюг – *wake ni wa ikanai*. *Suru wake ni wa ikanai* – «не можу зробити». «Можу зробити» перекладається симетричною конструкцією *suru koto ga dekiru*, заперечний варіант якої – *suru koto ga dekinai*, тобто «не можу зробити». Коло замкнулось, можна лише сказати «можу не робити», що перекладається як *shinai koto ga dekiru*.

Таким же чином можна починати з будь-якої асиметричної конструкції і простежувати відтінки модальних значень, поки ланцюг не приведе до симетричної конструкції, після якої вже не можна розвивати ланцюг значень. Однак можна ускладнювати ланцюг, застосовуючи й синонімічні конструкції, а також асиметрію не тільки самих конструкцій, але й значень, що несуть смислові частини мови, до яких приєднуються модальні конструкції.

Почнемо з конструкції *nai koto wa nai*. Смислове дієслово залишаємо теж саме – «робити». *Shinai koto wa nai* – «не можна стверджувати, що не зробить (це не виключено)». Протилежний український варіант – «можна (є всі підстави) стверджувати, що не зробить», тобто із значною долею вірогідності можна стверджувати, що не зробить. Це значення можна передати за допо-

могою конструкції *suru koto wa nai*, і в цьому значенні вона симетрична конструкції *nai koto wa nai*. Можна було б вважати, що ланцюг відповідників на цьому переривається, якби перекладене на українську речення *suru koto wa nai* – «малоймовірно, що зробить», в його протилежному варіанті – «ймовірно, зробить» не можна було б передати іншими засобами, а саме – *suru ka mo shirenai* або *shinai to mo kagiranai* (емоційно нейтральний зворот), а також *shikanenai* (з відтінком осуду). Його стверджувальний аналог – *shikaneru* має значення «не можу зробити». Відповідно, «може зробити» перекладається – *suru koto ga dekiru*. Завершення ланцюг має – *suru koto ga dekinai* – «не може зробити».

Якщо простежити далі значення конструкції *suru koto wa nai* – «навіть чи зробить, можна й не робити», то тут, виходячи з кардинально різних значень цієї конструкції, з першого елемента починається біфуркаційне розгалуження, тобто можливість йти, щонайменше, двома шляхами. Перша лінія починається з речення «навіть чи зробить, малоймовірно, що зробить». Тут може бути двояке протиставлення – заперечення смислового дієслова «малоймовірно, що не зробить», тобто – «напевно, зробить» і «обов'язково зробить», тобто – протилежність за модальною ознакою. Перший варіант японською буде *suru hazu da*. В цьому випадку біфуркаційний рух посилюється, оскільки *suru hazu da* може мати два відповідники: *shinai hazu da* (заперечення смислового дієслова) – «напевно, не зробить» і *suru hazu de wa nai* (власне заперечення) – «не обов'язково, може й не зробить». Протилежність «напевно, не зробить» – «напевно, зробить» перекладається, знову ж таки, *suru hazu da*, тобто можна вважати, що тут гілка закінчується, однак тільки в тому в випадку, якщо відкинути синонімічні конструкції. Адже «напевно, зробить» можна перекласти як *suru deshyou*, *suru ka mo shirenai*, *shinai mono de mo nai* та ін. Далі необхідно відмітити, що *suru hazu da* має ще й значення «повинен зробити», яке в свою чергу може бути протиставлене реченню «не повинен робити» або «може й не робити». Це речення може перекладатись як *shinakute mo ii ta suru koto wa nai*, тобто вихідної конструкції, але вже у другому значенні.

З іншого боку, вираз *suru hazu de wa nai* (протиставлений виразу *suru koto wa nai* – «навіть чи зробить»), який перекладається, як «необов'язково, може й не зробить» – має протилежний український аналог – «обов'язково зробить». Японською – *suru ni*

chigai nai. Ця конструкція не має формального відповідника, отже, цю гілку можна вважати завершеною, якщо не приймати до уваги, звичайно, непрямих, синонімічних відповідників, наприклад, *suru dokoro ka* – «та куди там, ніколи він цього не зробить». Однак значення впевненості у виконанні дії передається і конструкцією *shinai koto wa nai* – «не можна сказати, що не зробить, можна стверджувати, що зробить». Як було показано вище, протилежне цьому значення виражається за допомогою виразу *suru koto wa nai*, з якої ланцюг починався.

Якщо звернутись до іншого значення конструкції *suru koto wa nai* – «можна й не робити», то ланцюг відповідників буде мати наступний вигляд: «можна не робити – необхідно робити» – *shinakereba naranai, suru beki da, suru koto da* – *shinai koto da*.

Таким чином, асиметричність стверджувальної/заперечної форми в модальних конструкціях японської мови проявляється в різних формах і дає змогу виявити різноманіття відтінків модальних значень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головнин И. В. **Грамматика современного японского языка.** М., 1986.
2. Лаврентьев Б. П. **Практическая грамматика японского языка.** М., 1998.
3. Шкловский И. Г. **Практический синтаксис японского языка.** Харьков, 2005.
4. *Etsuko Tomomatsu, Jun Miyamoto, Masako Wakuri.* **500 Essential Japanese Expressions.** Tokyo, 1996.
5. *Seiichi Makino, Michio Tsutsui.* **A Dictionary of Intermediate Japanese Grammar.** Tokyo, 1996.